

	3) стає у пригоді при дослідженні ефективності застосування норм та визначенні критеріїв ефективності (П.В. Хряпінський).
Соціологічний метод; соціологічні методи: опитування, анкетування, експертні оцінки	1) використано з метою проведення опитування (І.Г. Богатирьов); 2) дозволяє проаналізувати правозастосовну практику та думки як працівників УВП і інших правоохоронних органів, так й осіб, які прямо не причетні до виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі та до діяльності в галузі запобігання злочинам (О.Г. Колб); 3) використовувались протягом всього дослідження (П.В. Хряпінський).

Проведений аналіз засвідчив та виявив такі проблеми стосовно методології досліджень у сфері інституту покарання: 1) відсутність розділів або підрозділів в основному змісті дисертацій, які присвячені проблемам методології дослідження; 2) відсутність єдиного підходу до розуміння структури методології досліджень у сфері інституту покарання; 3) відсутність єдиного підходу до назви та значення певних методів дослідження.

Шляхами та засобами розв'язання зазначених проблем вважаємо: 1) уніфікацію підходів до структури методології, розуміння методів та їх значення у дослідженнях в сфері інституту покарання; 2) необхідність виокремлення в основному змісті дисертацій окремих розділів або підрозділів, присвячених проблематиці методології; 3) розроблення наукових, науково-методичних та навчально-методичних праць стосовно методології кримінально-правових досліджень.

УДК 340.1

Н.О. Левицька

**ПУБЛІЧНІ ТА ПРИВАТНІ
НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ІНСТИТУТИ:
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ**

У статті виявляється природа та структура нормативно-правових інститутів, встановлюються особливості їх публічних та приватних різновидів, визначається їх місце у нормативно-правовій галузі та системі джерел права, а також перспективи їх розвитку.

Ключові слова: *публічно-правові інститути, приватно-правові інститути, нормативно-правові інститути.*

В статті досліджується природа і структура нормативно-правових інститутів, встановлюються особливості їх публічних і приватних різновидностей, визначається їх місце в правовій галузі і системі джерел права, а також перспективи їх розвитку.

Ключевые слова: *публичные правовые институты, частные правовые институты, нормативно-правовые институты.*

The article reveals the nature and structure of normative legal institutes, establishes peculiarities of public and private institutes, determines their place in a normative legal branch and in the system of legal sources, as well as determines trends of their development.

Key words: *public legal institute, private legal institute, normative legal institute.*

Проблему, що її пропонується обговорити, можна означити таким чином. Для сучасного періоду розвитку правової системи України характерними є суттєві зміни у системі нормативно-правової регламентації, що відбуваються під впливом європейських правових стандартів. У цій системі спостерігається, зокрема суттєве збільшення нормативно-правових приписів, які регулюють відносини між юридично рівними суб'єктами, тобто розширення сфери приватно-правового регулювання, трансформація характеру публічного регулювання, а також зміна внутрішньої організації як приватно-правових, так і публічно-правових галузей та інститутів.

У юридичній літературі питання публічно-правових та приватно-правових інститутів аналізувалися насамперед в контексті дослідження інститутів законодавства, зокрема у працях Алексеєва С.С., Бобровник С.В., Євграфової Є.П., Керімова Д.А., Киримової О.А., Лисенкової О.С., Луць Л.А., Марченка М.М., Полєніної С.В., Рабіновича П.М., Тихомирова Ю.О., Шмельової Г.Г., Ющика О.І. та ін. Проте і дотепер малодослідженими залишаються ці питання під кутом зору їх дослідження як нормативно-правових інститутів.

Нормативно-правовий інститут як структурна частина системи джерел права є комплексом нормативно-правових приписів, що регулює за допомогою специфічних правових прийомів та засобів певний вид чи сторону однорідних суспільних відносин.

Природа нормативно-правового інституту проявляється у таких його властивостях, як: 1) первинним елементом є нормативно-правовий припис; 2) приписи нормативно впорядковані (взаємопов'язані та взаємоузгоджені); 3) володіє однорідним змістом (регулює певний

вид, сторону однорідних суспільних відносин); 4) характеризується наявністю юридичної єдності нормативно-правових приписів, що заснована на єдності змісту та юридичної форми виразу; 5) має суб'єктивний характер, оскільки залежить від діяльності суб'єктів та їх правосвідомості; 6) є структурним утворенням системи джерела права; 7) є відносно самостійною складовою частиною однієї чи декількох галузей, яка об'єктивно необхідна для забезпечення цілісності правового регулювання у їх межах; 8) основними критеріями диференціації у межах галузі права є особливості предмета та методу правового регулювання.

Структура нормативно-правового інституту формується із нормативно-правових приписів, які складають нормоутворюючу (регулятивні та охоронні приписи) та нормообслуговуючу (дефінітивні, оперативні, декларативні) підсистеми. Такі підсистеми виокремлюються завдяки функційним зв'язкам між нормативно-правовими приписами. При тому під функційними зв'язками розуміється така взаємозалежність між нормативно-правовими приписами, що забезпечує формування норм права та їх дію.

Така загальнотеоретична модель є важливою для характеристики будь-якого виду нормативно-правових інститутів, зокрема і публічних та приватних їх різновидів.

Водночас, цей поділ є необхідним для виявлення сутності та природи нормативно-правових інститутів. При тому, такий поділ є більш ефективним саме в межах внутрішньої будови галузі права, тобто стосовно інститутів. Він дозволяє подолати дискусію про дихотомію права, адже галузі права найчастіше мають змішаний характер, і ми лише для пізнавальних цілей виокремлюємо галузі приватного чи публічного права. Реально ж у всіх нормативно-правових галузях є змішаний характер (галузі публічного права містять приватні інститути і навпаки галузі приватного права - публічні інститути).

Спільним для публічного та приватного права є те, що кожне з них об'єднує сукупність однорідних за своїми ознаками галузей та інститутів права: приватне право (цивільне, сімейне, трудове право); публічне право (адміністративне, кримінальне, кримінальне процесуальне, цивільне процесуальне та інші галузі права).

На думку Тихомирова Ю.О., публічне право складається із системи власних та спільних інститутів, які проникають у будь-який правовий масив та служать його опорною конструкцією, і відносять до них: правове забезпечення публічного інтересу; інтегративні функції публічного права; публічно-правову поведінку; структурно

оформлені владні інститути; імперативні методи публічно-правового регулювання; правовстановлюючі інститути; процесуальні та регламентні інститути. При тому автор стверджує, що названі інститути публічного права являють собою своєрідні системні утворення, які розпадаються на декілька послідовно взаємопов'язаних інститутів, зокрема загальний інститут влади включає в себе субінститути "державний орган", "орган законодавчої влади", "орган виконавчої влади", "орган судової влади" та ін [1, с. 37].

Як зазначає Сивий Р.Б., у приватному праві можна виокремити неоднакові за своїм об'ємом та змістом інститути, зокрема: інститути особистих немайнових прав; інститут права власності та інститут речових прав на чуже майно; інститут авторського права та інші інститути права інтелектуальної власності; інститут договірної права, інститут деліктного права та інші інститути зобов'язального права; інститут шлюбу, інститут батьківства та інші інститути сімейного права; інститути спадкового права та ін. [2, с. 139-146].

Однак, необхідно погодитись із Барановим В.М. та Полениною С.В. у тому, що поділ інститутів та галузей на публічно-правові та приватно-правові утворення не лише не виключає, але і передбачає взаємне проникнення приватних засад у сферу дії правових відносин, охоплених публічним правом, і навпаки - публічних засад у функціонування норм галузей приватно-правового блоку [3, с. 27].

Водночас, Тихомиров Ю.О. до змішаних галузей, в яких публічні інститути знаходяться у паритетному становищі або такому, що переважають норми приватного права, відносить екологічне право, трудове право, аграрне право, освітнє право, медичне право та ін [1, с. 38]. А Сивий Р.Б. стверджує, що інколи доволі складно розмежувати юридичну специфіку деяких правових інститутів, які знаходяться начеби "на грані" приватного права та публічного права [2, с. 80].

Так, наприклад, об'єднані у статтях 1173-1176 Цивільного кодексу України нормативно-правові приписи, що присвячені відшкодуванню шкоди, завданої органами державної влади або місцевого самоврядування, їх посадовими або службовими особами, є публічно-правовим інститутом, хоч і належать до приватної за своїм характером цивільно-правової галузі.

В той же час, не всі групи суспільних відносин, що належать до приватної сфери, регламентуються приватними нормативно-правовими інститутами. Так, у цивільній, сімейній, трудовій та деяких інших сферах суспільного життя є частка відносин, сторонами яких є

не юридично рівні, а підпорядковані суб'єкти, діяльність яких спрямована на задоволення загального інтересу. І ті нормативно-правові приписи, які регламентують такі відносини, належать не до приватних, а до публічних нормативно-правових інститутів. Наприклад, нормативні приписи, що закріплені у Главі XI Кодексу законів про працю, Законі України "Про охорону праці" та деяких підзаконних нормативно-правових актах, які регулюють відносно самостійну групу трудових відносин, пов'язану із охороною праці, віднести до приватних нормативно-правових інститутів було б некоректно. Пояснюється це тим, що відносини між їх учасниками (роботодавцем, найманими працівниками, органами державної влади) виникають між юридично підпорядкованими суб'єктами у зв'язку із задоволенням загального інтересу.

Відтак, публічно-правові інститути формуються насамперед у таких публічно-правових галузях, як конституційна, адміністративна, фінансова, кримінальна, цивільна процесуальна, кримінальна процесуальна, а приватно-правові інститути утворюються у таких приватно-правових галузях, як цивільній, сімейній та трудовій. Приватно-правові та публічно-правові галузі відображають специфіку предмету та методу правового регулювання відповідної галузі.

Однак, якщо при галузевій диференціації правових інститутів основне значення має предмет правового регулювання, а метод - використовується як додатковий критерій, то для віднесення тих чи інших інститутів до публічного чи приватного різновиду вирішальне значення має метод правового регулювання.

Пов'язано це із різним суб'єктним складом правових відносин, які регулюються приписами публічних та приватних нормативно-правових інститутів.

Публічно-правовий інститут регулює відносини між юридично-підпорядкованими суб'єктами, спрямований на задоволення загального (публічного) інтересу, а тому регулювання здійснюється імперативним методом. При цьому, відмінності від приватно-правових проявляються не у відмінності інтересів чи відносин, а саме у відмінності способів (прийомів) регулювання. Для публічно-правових інститутів характерними є використання субординаційних способів впливу.

Приватні нормативно-правові інститути характеризуються тим, що вони об'єднують нормативно-правові приписи, які регулюють відносини між юридично рівними суб'єктами, спрямовані на задоволення індивідуального (приватного) інтересу, а тому регламентація

здійснюється диспозитивним методом. Приватно-правові інститути характеризуються диспозитивністю, учасники яких не володіють жодною примусовою владою один щодо одного та відокремлені від державної влади, ініціатива залежить від волі приватних осіб, громадян, їх об'єднань, недержавних суб'єктів господарювання, а регулювання відбувається на засадах координації, тобто за принципами автономії та юридичної рівності суб'єктів. Таким чином, приватно-правові інститути реалізуються за принципом індивідуалізму щодо окремих осіб.

Від галузевих утворень публічно-правові та приватно-правові інститути відрізняються насамперед обсягом регулювання. Так, до основних конституційно-правових інститутів відносять інститут виборів, референдуму, президентства, законодавчої влади та ін.; до інститутів фінансового права - інститут бюджету, державних заходів, фінансового контролю та ін. У межах галузі права між інститутами має існувати тісний зв'язок.

В сучасних умовах публічно-правові інститути національного права формуються під впливом міжнародного публічного права, в той же час відбулась значна інституалізація міжнародного публічного права. І якщо проблемі розвитку взаємозв'язків між інститутами права у юридичній літературі приділялася значна увага, то з'ясуванню проблем внутрішньої будови самого інституту як самостійного елементу публічно-правової галузі достатня увага не приділялась. А це питання є важливим в контексті правового розташування нормативно-правових приписів у межах відповідної галузі чи у структурі джерела права. Так, аналізуючи спеціальні нормативно-правові інститути кримінального права, можна зазначити специфіку складу злочину, засобів примусу залежно від природи конкретного інституту. Таким чином, можна стверджувати, що внутрішня будова публічно-правового інституту базується на специфічній юридичній конструкції (склад злочину), крім цього, враховується однорідність відносин певного виду та специфіка волевиявлення суб'єктів права.

Публічно-правові інститути є відносно самостійними, але на відміну від приватно-правових інститутів вони більш зв'язані у межах галузі. Наприклад, спеціальні інститути кримінального права завжди зв'язані із спеціальними інститутами (співучасть, крайня необхідність, система покарань тощо).

Крім цього, у межах публічно-правових інститутів завжди діє імперативний метод, він необхідний для здійснення завдань кри-

мінального законодавства. Все це свідчить про те, що у межах інституту формуються способи розв'язання цих завдань. Це відбувається у межах публічно-правової галузі, а в межах приватно-правової галузі публічні інститути набувають дещо іншого характеру, вони виконують функції забезпечення (гарантування) належного функціонування приватно-правових нормативних приписів.

В той же час внутрішня будова приватно-правового інституту також базується на специфічній юридичній конструкції. За своїм змістом нормативно-правовий інститут є простим і складним. Так, нормативно-правовий інститут припинення шлюбу в сімейному праві є простим, він включає нормативно-правові приписи однієї галузі. Складним, комплексним нормативно-правовим інститутом є інститут власності, який являє собою сукупність нормативно-правових приписів, які входять до складу різних галузей права (конституційного, цивільного, сімейного, адміністративного та інших галузей права). Нормативно-правові інститути поділяються на більш дрібні сукупності нормативно-правових приписів – субінститути, які зберігають єдність свого предмету (інститут договору оренди – поділяється на субінститути прокату, оренди транспортних засобів, фінансової оренди) Так, в інституті трудового договору можна виділити такі субінститути: укладення трудового договору, переведення на іншу роботу, припинення трудового договору.

Вищевикладене дозволяє дійти наступних висновків. Публічно-правовий інститут – це сукупність нормативно-правових приписів, що регулюють певний вид однорідних відносин між юридично-підпорядкованими суб'єктами імперативним методом, приватно-правовий інститут – це сукупність нормативно-правових приписів, що регулюють певну групу однорідних відносин між юридично рівними суб'єктами диспозитивним методом. При тому приватно-правові інститути є відносно самостійними, хоча вони тісно пов'язані з публічно-правовими інститутами. Тому слід погодитись із Алексеевим С.С., який звертає увагу на те, що приватне та публічне право є частинами єдиної юридичної системи та діють у єдності, у взаємодії. У приватних законах є елементи, норми та інститути, які належать до публічного права, а закони публічно-правового характеру супроводжують приватні закони, суттєво впливають на результативність їх застосування [4, с. 33].

Водночас необхідно зауважити, що поділ нормативно-правових інститутів на публічні та приватні з точки зору чіткого відмежування сфер правового регулювання, де втручання держави обмежується.

Разом з тим в сучасних реаліях нормативно-правові інститути, як публічно-правові, так і приватно-правові, мають формуватися як самостійні системні утворення, що зможуть автономно впорядковувати суспільні відносини. При тому важливою є правильна організація внутрішньої будови приватних та публічних нормативно-правових інститутів з чітким розташуванням нормоутворюючих та нормообслуговуючих нормативно-правових приписів. Крім того, для підвищення рівня ефективності нормативно-правових інститутів доцільно було б у національній системі джерел права закріпити їх інституційні принципи. Це б забезпечило цілісність, безперервність та безпрогальність правового регулювання.

Використана література:

1. Тихомиров Ю.А. Современное публичное право: монографический учебник / Ю.А. Тихомиров. – М. : Эксмо, 2008. – 448 с.
2. Сивий Р.Б. Приватне (цивільне) право у системі права України : Монографія / Р.Б. Сивий. – К. : КВІЦ, 2006. – 214 с.
3. Баранов В.М., Поленина С.В. Система права, система законодательства и правовая система : Лекция / В.М. Баранов, С.В. Поленина. – Н. Новгород: Нижегородский юридический институт МВД РФ, 1999. – 46 с.
4. Алексеев С.С. Частное право. Научно-публицистический очерк / С.С. Алексеев. – М. : Статут, 1999. – 160 с.

УДК 343.9:343.627

Д.О. Калмиков

ЕКСПЛУАТАЦІЯ ДІТЕЙ, УЧИНЕНА ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ: АНАЛІЗ ЗМІСТУ ДІЯННЯ ТА ТЕХНІКИ ЙОГО ЗАКОНОДАВЧОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

У статті встановлено зміст діяння "експлуатація дітей, учинена організованою групою", досліджено техніку його законодавчої регламентації та запропоновано шляхи вирішення існуючих проблем у цій сфері.

Ключові слова: *експлуатація дітей, організована група, попередня зорганізованість, стійке об'єднання, розподіл функцій, єдиний план, техніка законодавчої регламентації.*

В статье установлено содержание деяния "эксплуатация детей, совершенная организованной группой", исследована техника его законодательной регламентации и предложены пути решения существующих проблем в этой сфере.